

Alexander Cheremisin

Historical conditions of organizing medical service to Kherson population by the local government in the end the 18 – the beginning of the 20 centuries

The given article considers the issues of the participation of Kherson local government organs in organizing medical service to the population in the end of the 18 – the beginning of the 20 centuries. It defines the role of medical specialists and personal responsibility for fulfillment of the leading specialists duties; it examines the special character of the branch functioning; it investigates important natural and social factors that influenced the citizens health; it reveals the major ways of providing Kherson population with medical service, the role of the local government organs in organizing health care establishments in the town in the end of the 18 – the beginning of the 20 centuries.

Key words: local government, Southern Ukraine, medical service.

УДК 94:314.727.2(477.54)”195/198”

Станіслав Іванов (м. Харків)

**АДАПТАЦІЯ СІЛЬСЬКИХ МІГРАНТІВ ДО УМОВ ЖИТТЯ
В ХАРКОВІ (1950-1980-і РОКИ)**

Стаття присвячена особливостям адаптації мешканців села до міського середовища. На конкретному архівному матеріалі та опублікованих документах, а також використовуючи компаративний та нарративний засоби, показано особливості адаптації сільської молоді на виробництві та в навчальних закладах. Розглянуто вплив адаптації на формування і стабільність робітничих кадрів на підприємствах міста, особливості адаптації студентської молоді.

Ключові слова: міграція, адаптація, виробництво, респонденти.

Міграція сільського населення до міста супроводжується певними проблемами, серед яких однією з важливіших є адаптація в міському середовищі. Дослідники з даного питання під адаптацією розуміють здатність людини пристосовуватися до умов нового соціального середовища, до змісту та умов трудової діяльності, навчання без відчуття внутрішнього дискомфорту і конфлікту з середовищем¹. Умови адаптації мають багатоманітну природу: економічну, матеріальну, соціальну, демографічну особисту. Вони діють на різних рівнях суспільно-економічного, духовного та культурного життя суспільства. Актуальність даної теми полягає в тому, що в сучасних умовах загострення демографічної проблеми, збільшення кількості молоді у на-

вчальних закладах і скорочення притоку трудових ресурсів на підприємствах великих промислових центрів, в тому числі і в Харкові, необхідно, щоб кожна молода людина з сільської місцевості якомога швидше знайшла своє місце в суспільному житті, адаптувалася в навчальному закладі, на виробництві до умов міського життя. У вітчизняній літературі накопичений деякий досвід вивчення адаптації мігрантів з сільської місцевості в місті². Існуюча література, в основному, відображає становище з даного питання в окремих регіонах СРСР. В Україні дослідження з даної теми нечисленні, це переважно невеликі статті з окремих питань. Адаптація сільських мігрантів до Харкова в роки, що розглядаються, спеціально не вивчалася.

У даній статті робиться спроба простежити адаптацію до міського середовища, а також виробничу та навчальну адаптацію сільських мігрантів до Харкова в 1950-1980-ті роки, показати її особливості в умовах соціально-економічного і культурного життя в місті в цей період, вплив адаптації на формування і стабільність кадрів на підприємствах міста, готовність молоді до сприйняття атмосфери в навчальних закладах Харкова.

Однією з основних причин міграції сільського населення є те, що сільська місцевість завжди характеризувалася відносно меншим рівнем розвитку продуктивних сил, віддаленістю від культурних центрів, відносно спокійним життям, невеликим різновидом діяльності. Зайнятість населення була в основному в сільському господарстві. Міграція селянина в місто дає йому можливість обрати і засвоїти бажану професію, сприяє його соціальній орієнтації, дає йому змогу менше залежати від соціального походження та місця проживання. У нього є можливість скористатись конституційним правом на працю, вибір бажаної професії, роду занять, отримання освіти. Адаптація сільського мешканця, період його звикання до міста – досить складний і тривалий процес. Найскладнішим для новоприбулих у місто був перший рік. «Перше враження від міста важко пояснити, адже все навколо незвичне, нове. Величезна кількість людей різного віку на вулицях, в магазинах, всі кудись поспішають, таке враження, що в місті ніхто не працює, зранку до вечора штовханина. Це не те, що в селі, завжди зайнятий роботою по господарству – посадка, прополка, збирання врожаю, догляд за худобою тощо»³. Сільському мігранту був необхідний тривалий час, щоб адаптуватися до нових умов, переконатись у перевагах міського життя. По-різному відбувалася адаптація осіб різного віку, статі. Швидше пристосовувалася до міського життя молодь сіл Харківської області, особливо близьких до Харкова. «З батьками, а інколи всім класом, ще в роки навчання в школі, часто бували в Харкові. Ми відвідували музеї, вистави, цирк, палац піонерів, концерти, що проходили у святкові дні в парку Горького. Коли я приїхала до Харкова на навчання я відчувала себе цілком спокійно»⁴.

Форми життєдіяльності сільського населення мали певний вплив на формування особистих рис сільських жителів, значно віддалених від життя в містах. Щодо умов життя в місті,

які безпосередньо впливають на адаптацію сільських мігрантів, то слід виділити: по-перше, – умови життя незалежно від тривалості проживання в місті; по-друге, умови, які змінюються в залежності від строку проживання в місті. Для першої групи мають важливе значення медичне обслуговування, наявність культурно-просвітних установ, деякі види побутового обслуговування, благоустрій міста. Для другої групи важливими є житлові умови, заробітна плата, прибуток та ін. Як правило, умови другої групи у сільських мігрантів були нижчими, ніж у міських жителів. Саме від того, як швидко сільський мігрант зможе покращити ці умови, залежить його проживання та адаптація до міської соціальної структури. Ускладнювали процес адаптації сільських мігрантів часті поїздки в село. Адже значна частина вільного часу, який можна було використати для духовного, культурного, спортивного життя в місті, вони використовували для поїздки в село. Довгий час мігрантів з села наповнює ностальгія за домівкою в рідному селі, де мешкали батьки, рідні, друзі, в колі яких пройшло дитинство. «Я мешкаю в Харкові з 1952 року, маю сім'ю, житло, дітей, а мене постійно «тягне» в своє село. Я тут відпочиваю, згадую дитинство, тут усе таке близьке й рідне. В селі я набираюся сил і енергії на наступний тиждень»⁵. Проживши в Харкові кілька років, мігранти поступово звикають до міського способу життя і часто деякі з них називають себе вже харків'янами.

Сільська молодь, приїхавши до Харкова відразу після закінчення школи, та тривале перебування у великому місті зумовлювало те, що вони самі помічали зміни в психології мислення, інтелекті, культурі поведінки, що відбувалися під впливом міського середовища. «Ставши студентом престижного університету я відчував, що моя ментальність, жителя великого міста, вже помітно відрізнялася від менталітету молоді мого села, симпатичних, хороших, але надто вже простих дівчат, серед яких лише дехто мав середню освіту»⁶. Спілкування з респондентами свідчить про те, що серед сільських мігрантів немає єдиної точки зору щодо визначення терміну приналежності до мешканця міста Харкова. Одні називають себе харків'янами в перші роки проживання в місті. «Мабуть тому, що до переїзду в Харків на навчання я була тут неодноразово, з класом ми їздили в місто на екскурсії в історичний, художній музеї, в зоопарк, цирк

тощо, то я досить швидко (за 3-5 років) пристосувалась до міського життя. Закінчуючи вуз я вже відчувала себе харків'янкою»⁷. Проте інші вважають, що для того, щоб вважати себе харків'янином треба мати власне житло, сім'ю, повністю адаптуватися до міського способу життя і втратити постійні або часткові зв'язки з селом, де мешкають або мешкали батьки. Скільки для цього потрібно часу – важко визначити. На нашу думку, тут має значення індивідуальний фактор, час перебування у місті, вік мігрантів, умови проживання, освітній рівень, робота за фахом, гарна заробітна плата і обов'язково – прописка на право проживання в Харкові. «Я в Харкові вже 40 років, маю житло, сім'ю, повністю адаптувався до міського середовища, тут отримав вищу освіту, маю роботу, яка мені подобається. Вважаю себе повноправним харків'янином. Хоча розумію, що беззаперечним підтвердженням можливості називатися харків'янином є факт народження у Харкові»⁸.

Сільська молодь швидко звикала до міського життя, особливо швидко, як вже наголошувалося, проходила адаптація мігрантів із сіл Харківської області, які ще з дитинства часто бували в місті, а також хлопці, що приїжджали в місто після служби в армії на роботу чи навчання. «Після закінчення служби в армії в 1950 році я приїхав до Харкова, щоб влаштуватися на роботу. В ті роки на багатьох підприємствах міста не вистачало робітників і я влаштувався на Турбінний завод. В цеху, де я працював, було багато робітників, що прийшли після армії. Ми досить швидко пристосувалися до умов виробництва і міського середовища. З того часу я мешкаю в Харкові і вважаю себе харків'янином»⁹.

Новачку, який приїхав до Харкова влаштуватися на виробництво, чи навчання, доводилося пройти декілька видів адаптації: професійну, соціально-психологічну, суспільно-політичну, виробничу, яка відбувалася протягом перших двох, а інколи і п'яти років. Адаптуючись до особливостей виробництва чи навчального закладу, сільський мігрант одночасно адаптувався і до умов життя в місті в цілому. Зазначимо, що присутність у місті Харкові значної кількості вихідців із різних сіл полегшувало психологічний аспект їх адаптації. Спочатку вони спілкувалися і підтримували тісні зв'язки з іншими, в значній мірі такими ж мешканцями з сільської місце-

вості, тривалий час не могли асимілюватися з корінним населенням міста. Деякий нижчий рівень культури та освіти сільських мігрантів деякий час ставав на заваді пристосуванню до міського способу життя. Тривалий час сільські мігранти звикали до інтенсивного шумного руху міського транспорту, постійної необхідності бути уважним на вулицях міста. «У Харкові на мою психіку «тиснув» шум трамваїв і безліч машин та людей на вулицях, а також товчія у місцевому транспорті. Важко було звикати до цього, я часто згадував селянську тишу. Пройшло немало часу доки я поступово почав звикати до міської метушні»¹⁰.

Слід зазначити, що сільські мігранти часто переїжджають в ті міста, де вже оселились їх родичі чи односельці, які, в свою чергу, допомагають їм у пошуках роботи, житла тощо. «Тому, що я став мешканцем Харкова, я завдячую своєму тестеві, який вже мешкав у Харкові з 1951 року, приїхав у місто після служби в армії, працював робітником на Верстатобудівному заводі. За його порадою я в 1972 році переїхав до Харкова з села на навчання в ДПТУ № 3, працював на будівництві, жив у гуртожитку, а потім отримав квартиру. Серед працюючих на будівництві близько 80% чол. були мешканцями переважно з сіл Харківської та Сумської області»¹¹. Отже, адаптація сільських мігрантів до міського середовища була досить різноманітною та різнобічною і залежала від багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів.

Одним з найважливіших компонентів успішного входження сільського мігранта в соціальну структуру міста є його адаптація в сфері виробничої діяльності, адже переважна більшість мігрантів їхала до Харкова саме працювати та навчатися. Важливими факторами, що впливали на успішну адаптацію сільського мігранта на виробництві в досліджувані роки були: незадовільна забезпеченість житлом, важкі фізичні умови праці, невдоволеність заробітком та режимом праці, відсутність дитячих садків тощо. Сільські мігранти до Харкова – це молодь у віці від 16 до 30 років. Приїхавши у велике місто працювати, молодь з села сподівалась на місце в гуртожитку. Між тим, на той час у Харкові, як і в інших промислових центрах України, була гостра житлова проблема. Звичайно, якась частина молодих робітників, отримувала місце в гуртожитку, але переважна більшість влаштувалася у знайомих, родичів, наймала житло на околиці

цях міста, або за його межами. «Приїхавши до Харкова на роботу, я деякий час шуквав підприємство, де є місця в гуртожитку, але довелося спочатку мешкати у знайомих земляків на Основі. Влаштувався на авіаційному заводі водієм, з часом отримав місце в гуртожитку»¹².

Таке становище негативно впливало на адаптацію сільських мігрантів, посилювало плинність робітничих кадрів. Значна кількість молоді звільнялась з одного підприємства і шукала кращої долі на іншому, або вступала до навчальних закладів, щоб отримати спеціальність. Як правило, процес адаптації на виробництві, як і в навчальних закладах, відбувається в залежності від місцевості, з якої прибув мешканець села, наскільки село віддалено від міста, його віку, освітнього рівня, матеріального становища родини, кмітливості, самостійності, відповідальності, вибору професії тощо.

На адаптацію сільського мігранта негативно впливали складні умови на виробництві, що призводило до великої плинності серед робітників харківських підприємств. Так, на ХТЗ у

1962 році лише у зв'язку з відсутністю житла звільнилось 1189 чол., з них молоді, серед якої значна кількість з сільської місцевості – 792 чол., а також через відсутність дитячих садків – 804 чол. та через невдоволення умовами праці – 592 чол.¹³. Подібна ситуація спостерігалась і в наступні роки (див. таблицю).

Отже, з загальної кількості робітників ХТЗ, що звільнилися з причини відсутності житла, переважну більшість складала молодь. Так, якщо у 1963 році вона становила – 66,6%, то у 1970 році – 99,4%, а у 1980 році – 91%.

Дані таблиці свідчать, що на ХТЗ найбільш несприятливими роками, коли молодь звільнялася через відсутність житла, був 1970 рік – 107,8% та 1971 рік – 96% по відношенню до 1962 року. Починаючи з 1973 і до 1980 років відсоток звільнених знизився до 24%, що можна пояснити збільшенням будівництва житла у Харкові. Так, тільки в 1974 році було введено в експлуатацію 754 тис. м². житла¹⁴. Темпи введення житла поступово нарощувалися майже до середини 1980-х років в усіх районах міста.

Таблиця 1

Фактори, що негативно впливали на адаптацію сільських мігрантів до Харкова в 1960-1970 рр.

Рік	Звільнилися				
	всього	молоді	% молоді по відношенню до всіх звільнених	відсутність дитячих садків	невдоволення умовами праці
1					
ХТЗ					
1962	1189	792	66,6	804	592
1963	347	206	59,4	1199	627
1967	390	336	86,2	302	287
1970	859	854	99,4	-	380
1971	784	760	96,9	-	317
1973	289	267	92,4	-	294
1975	235	229	97,4	-	209
1977	270	240	88,9	-	367
1980	212	193	91	-	549
Завод «Серп і Молот»					
1963	335	225	67,2	154	703
1964	585	477	81,5	181	772
1966	335	314	93,7	148	740
1969	178	97	54,5	22	228
1970	130	94	72,3	20	406
1971	162	104	64,2	43	437
1972	174	102	58,6	20	303
1973	167	100	59,9	17	284
1975	65	42	64,6	13	300

Підраховано автором на основі даних архіву ДАХО: ф. Р-5652 та ф. Р-1147.

Проблеми на виробництві, особливо житлова, негативно впливали безпосередньо на виробничу адаптацію сільських мігрантів та плинність робітників. Як видно з наведеної таблиці, подібна ситуація була і на заводі «Серп і Молот». Тут у 1963 році в зв'язку з відсутністю житла звільнилося 335 чол., з них молоді, серед якої значна кількість була з сільської місцевості – 225 чол., через відсутність дитячих садків – 154 чол. та через невдоволення умовами праці – 703 чол.¹⁵. У 1970-ті роки спостерігається скорочення плинності робітників. Так, у 1975 році звільнилося лише 65 чол., з яких переважну більшість складала молодь – 42 чол., через відсутність дитячих садків – 13 чол. та через невдоволення умовами праці – 300 чол.¹⁶. Це можна пояснити тим, що адміністрація підприємства робила все можливе для того, щоб позитивно вирішити житлове питання для своїх працівників. Наприклад, для робітників заводу «Серп і Молот» у 1962 році було побудовано і здано 4 гуртожитки на 1850 місць, дитячі ясла на 65 місць. З 1963 року для працюючих на заводі робітників з інших місцевостей, яких було 1200 чол., дали дозвіл на прописку в приватному секторі¹⁷. Отже, адаптація молоді, в тому числі сільських мігрантів, на виробництві відбувалася в надто складних умовах, що було обумовлено низкою проблем як на виробництві, так і в цілому в місті та країні.

Важливим фактором, що забезпечує адаптацію сільських мігрантів, є рівень освіти. В досліджувані роки зростало прагнення молоді до більш високого рівня освіти, особливо середньої спеціальної та вищої. В перші повоєнні роки в Харкові діяло 25 середніх і 27 вищих навчальних закладів. Збільшувалась кількість студентів у вищих навчальних закладах Харкова. Якщо в 1946 - 1947 навчальному році було 23570 студентів, то в 1955 – 1956 н. р. вони становили вже 43264 чол.¹⁸. Серед сільських мігрантів переважна більшість не мала спеціальності, з якої вони почали свою трудову діяльність в місті. Тому, на великих підприємствах були створені необхідні умови для професійного навчання. Так, серед працюючих на ХТЗ, з 1951 по 1955 роки навчалось понад 12 тис. юнаків та дівчат. У вечірніх школах, технікумах та інститутах навчалось понад 3 тис. чоловік. Однак молоді, особливо з сільської місцевості, важко було поєднувати працю з навчанням, через що переважна більшість не закінчувала навчання. Подібна

ситуація спостерігалася в 1954-1955 навчальних роках, коли з 775 чол., які навчалися, 10 класів закінчив лише 101 чол.¹⁹.

Велике значення для покращення рівня освіти серед працюючих на виробництві мало відкриття в грудні 1969 року в вузах країни підготовчого відділення для робітничої молоді, що, в свою чергу, покращило, як вважалося на той час соціальний склад студентів вузів Харкова. Наприклад, у державному університеті мешканці з сільської місцевості та робітнича молодь становили 60%²⁰. Саме рівень освіти є важливим фактором, що сприяє прискоренню адаптації мігранта селянина в місті. Переважна більшість молоді з села, що приїжджали до Харкова працювати, не мала середньої освіти, стажу роботи за фахом, за яким вони почали трудову діяльність на підприємстві. Як правило, сільські мігранти (спеціалісти сільського господарства: тваринники, трактористи та інші), приїхавши до Харкова, змінювали свою професію, а водії, слюсарі, робітники ремонтних майстерень тощо, часто продовжували працювати за своєю попередньою спеціальністю, або засвоювали нову професію. «Після закінчення школи деякий час працював трактористом, а переїхавши у 1962 році до Харкова, працював на ХЕМЗі у механічному цеху на збірці електродвигунів. У цеху було близько 200 чоловік, переважна більшість – з сільської місцевості. Були і так звані маятникові мігранти, що працювали на заводі, а мешкали під Харковом. Багато молоді звільнялося на навчання»²¹. Значна частина молоді, яка звільнялася з підприємства, йшла навчатися. Зокрема з працівників заводу ХТЗ у 1962 році таких було 211 чол.²². На 1963 рік звільнилися, щоб отримати освіту, 195 чол.²³, у 1967 році – 203 чол.²⁴, у 1969 році – 142 чол.²⁵, а в 1970 році – 129 чол.²⁶. Подібна ситуація спостерігалася і на заводі «Серп і Молот». Так, у 1963 році з 16270 чол. працюючих на підприємстві звільнилося на навчання 196 чол.²⁷. Однак, з 1968 року відбувається зменшення працюючої молоді, яка звільнялася, щоб стати студентами, в цьому році вона становила лише 88 чол.²⁸. У 1970 році, відповідно – 66 чол.²⁹, а в 1975 році звільнилось на навчання лише 48 чол.³⁰. Скорочення кількості бажаючих звільнитися для отримання освіти серед молодих робітників можна пояснити тим, що значна частина їх навчалася на вечірньому та заочному відділеннях як у місті, так і безпосередньо на підприємстві, а також в результаті того,

що на початку 1970-х років відбувався процес завершення переходу до загальної середньої освіти, підвищився рівень освіти в сільській місцевості, а також поповнення робітників відбувалось здебільшого за рахунок молоді, яка закінчила ПТУ та спеціальні середні навчальні заклади.

В 1960-1970-ті роки значної уваги приділялося підготовці робітничих кадрів. Так, у 1966 році в Харкові були відкриті ПТУ-25 та ПТУ-26 з підготовки поліграфістів, у 1970-ті роки, у зв'язку з масовим будівництвом житла в Харкові, розширюється мережа будівельних училищ. У цей час був зданий в експлуатацію комплекс будівельних училищ у будмістечку Салтівського житлового масиву (ПТУ №№ 7, 20, 33, 37)³¹. Отримавши спеціальність, випускники ПТУ, ремісничих училищ швидше адаптувалися до умов виробництва на підприємствах міста. Так, на завод «Серп і Молот» у 1962 році прибуло 468 чол.³², у 1963 році – 105 чол.³³, у 1969 році – 429 чол.³⁴, у 1972 році – 240 чол.³⁵, у 1975 році – 312 чол.³⁶. Подібна ситуація спостерігалася на інших підприємствах міста. Зокрема, на ХТЗ у 1962 році прибув 401 випускник ПТУ та ФЗУ³⁷, у 1963 році – 359³⁸, у 1971 році – 709³⁹, у 1974 році – 509⁴⁰, у 1978 році – 639⁴¹. Багато кваліфікованих кадрів направлялося на ХЕМЗ. Так, у 1950 році на цей завод було направлено 1133 чол.⁴², у 1959 році – 514 чол.⁴³, 1960 році – 573 чол.⁴⁴. Одним із засобів поповнення молодими кваліфікованими кадрами робітників було одночасне навчання молоді в середніх школах і в цехах заводів. Так, на ХТЗ отримували професії слюсаря, токаря, електрика. По закінченні навчання їм видавалися посвідчення про присудження робітничого розряду. В 1960-1970-ті роки тут навчалось понад 2 тисячі учнів дев'ятих-десятих класів міста. Близько половини випускників, які пройшли виробничу практику на ХТЗ, пішли працювати на тракторний та інші заводи міста⁴⁵. За свідченням респондента, підготовка кваліфікованих кадрів відбувалась і в деяких селах Харківської та Сумської області. «Мої брати після навчання в ФЗН у селі Будилка (7 км. від Лебидина) з 1959 року працювали в Харкові – один на ХТЗ, а інший – на

Турбінному заводі слюсарями». Таких підготовлених хлопців з села, що працювали на підприємствах Харкова, було понад 20 чол. Їх діти та їх онуки залишились у Харкові, отримали освіту і житло⁴⁶. У сільських мігрантів, що працювали на виробництві маючи спеціальність, з якої вони починали свою трудову діяльність в Харкові, адаптація до умов виробництва відбувалася легше.

Слід зауважити, що навчальна адаптація сільської молоді серед студентів денного відділення, перебудова психологічних реакцій, які змінюють існуючий стереотип, проходила більш успішно, цьому сприяли такі фактори: забезпеченість гуртожитком, постійний колектив одноліток, більше вільного часу і можливостей для самореалізації, спілкування з викладачами, проведення кураторами виховних годин і культурно-масових заходів, лекції з етики, естетики, літератури, мистецтва, а також залучення студентів до соціально-культурної та громадської діяльності, що дає їм можливість найбільш повно використати освітній адаптаційний потенціал. Отже, навчальну, наукову і соціально-культурну діяльність студентів стимулювали особливі умови студентського середовища.

Таким чином, процес адаптації сільських мігрантів до Харкова у досліджуванні роки проходив складно і неоднозначно. Особливо щодо адаптації міського середовища, сприйняття міського способу життя. Процес адаптації проходив в залежності від місцевості з якої прибув мешканець села, наскільки це село віддалене від міста, його віку, освітнього рівня, вибору професії тощо. На адаптацію сільського мігранта негативно впливали складні умови на виробництві, відсутність житла тощо. Адаптація сільської молоді у навчальних закладах, зміна існуючих стереотипів селянського побуту, проходила більш успішно.

Прискорення адаптації сільських мігрантів до Харкова буде сприяти ефективності їх трудової діяльності, навчанню, засвоєнню ними культурних цінностей. Тому, цей процес має бути в полі зору як на підприємстві, так і в навчальному закладі.

Джерела та література

- 1 Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – С. 15; Посталова Г.И. О факторах, определяющих адаптационную способность человека // Психологические и социально-психологические особенности адаптации студентов / Посталова Г. И. – Ереван, 1973. – 251 с.
- 2 Бакалдин С. С. Адаптация сельского мигранта в рабочем коллективе как основа развития социальной структуры общества. Вып. 3. – Саранск, 1975. – С. 134-136; Зайчюковская Ж.А. Новоселы в городах. – М., 1972; Калмык В.А. Адаптация сельских мигрантов к условиям жизни в городе // Социально-экономическое развитие села и миграция населения. Новосибирск, 1972. – С. 32-90; Ялалов А.Ф. Адаптация сельских мигрантов к городскому образу жизни // Социологические исследования. – М., 1982. – № 4 – С. 114-116; Дмитренко С.М. Производственная адаптация сельского мигранта. – «Кишинев», 1981. – 106 с.
- 3 Інтерв'ю з Зеленською Лідією Іванівною 1937 р. н. в с. Таранівка Зміївського р-ну Харківської області зап. 7.05.2009.
- 4 Інтерв'ю з Білянкіною Вікторією Леонідівною, 1952 р. н. в с. Малинівка Чугуївського р-ну Харківської області зап. 17.07.2008.
- 5 Інтерв'ю з Зеленською Лідією Іванівною 1937 р. н. в с. Таранівка Зміївського р-ну Харківської області зап. 7.05.2009.
- 6 Гомон М. Дороги життя. (Спогади і роздуми). – ВБ «Балдрук», 2008. – 35 с.
- 7 Інтерв'ю з Павловою Ольгою Григорівною 1965 р. н. в с. Пархомівка Краснокутського р-ну Харківської області зап. 22.05.2008.
- 8 Інтерв'ю з Переверзевим Миколою Петровичем, 1940 р. н. у с. Афанасіївка Обоянського р-ну Курської області. зап. 22.08.2009.
- 9 Інтерв'ю з Мартиновим Миколою Трохимовичем 1925 р. н. у с. Виползове Чернського р-ну Тульської області. Зап. 10.05.2009
- 10 Інтерв'ю з Чернишом Василем Семеновичем, народився у 1925 році в с. Червоне Сумської області Лебединського р-ну. зап. 12.05.2009.
- 11 Інтерв'ю з Ковалем Миколою Дмитровичем 1955 року народження у с. Розівка Запорізької області зап. 13.01.2008.
- 12 Інтерв'ю з Гусаком Олексієм Олексійовичем 1959 р. н. у с. Яблучному Велико-Писарівського р-ну Сумської області. Зап. 17.07.2008.
- 13 Державний архів Харківської області (далі – ДАХО), ф. Р-5652, оп. 4, спр. 206, арк. 37.
- 14 Харьков. Краткая справочная книга. – Х., 1976. – С. 56, 188.
- 15 ДАХО, ф. Р-1147, оп. 3, т. 2. – спр. 1100, арк. 12.
- 16 Там само, спр. 2546, арк. 20.
- 17 Там само, спр. 997, арк. 4-6.
- 18 Історія міста Харкова ХХ ст. – Х., 2004. – С. 428-429.
- 19 Промышленность и рабочий класс Харьковщины 1943-1980 гг. Сб. док. и материалов. – Х., 1987. – С. 80.
- 20 Газета Харківський університет. 28.04.2009. – С. 3.
- 21 Інтерв'ю з Куликом Іваном Павловичем 1940 р. н. у селі Яблучне Охтирського р-ну Сумської області. зап. 28.01.2008.
- 22 ДАХО, ф. Р-5652, оп. 4, спр. 206, арк. 37.
- 23 Там само, спр. 367, арк. 48-50.
- 24 Там само, спр. 947, арк. 32.
- 25 Там само, спр. 1246, арк. 54.
- 26 Там само, спр. 1374, арк. 3.
- 27 Там само, ф. Р-1147, оп. 3. – Т. 2. – спр. 1100, арк. 12.
- 28 Там само, ф. Р-1147, оп. 3, спр. 1643, арк. 16.
- 29 Там само, спр. 1887, арк. 33.
- 30 Там само., спр. 2546, арк. 20.
- 31 Історія міста Харкова ХХ ст. – Х., 2004. – С. 428-429.
- 32 ДАХО, ф. Р-1147, оп. 3. – Т. 2, спр. 1100, арк. 12.
- 33 Там само, спр. 2546, арк. 20.
- 34 Там само, спр. 997, арк. 4-6.
- 35 Там само, спр. 1643, арк. 16.
- 36 Там само, спр. 1887, арк. 33.
- 37 Там само, ф. Р-5652, оп. 4, спр. 206, арк. 37.
- 38 Там само, спр. 367, арк. 48-50.
- 39 Там само, спр. 947, арк. 32.
- 40 Там само, спр. 1246, арк. 54.
- 41 Там само, спр. 1374, арк. 3.
- 42 Там само, ф. Р-4178, оп. 3, спр. 857, арк. 18.
- 43 Там само, спр. 2294, арк. 17.
- 44 Там само, спр. 2393, арк. 16.
- 45 Харьков. Краткая справочная книга. – Х., 1976. – С. 56, 188.
- 46 Інтерв'ю з Руденком Михайлом Андрійовичем 1933 р. народження у селі Яблучному Велико-Писарівського р-ну Сумської області. Зап. 22.08.2008.

Станислав Иванов

Адаптація сільських мігрантів к умовам життя в Харькове (1950-1980- е годы)

Стаття посвячена особливостям адаптації жителів села к городским умовам. На конкретном архивном матеріалі и опублікованих документах, а также используя компаративний и нарративний приєми, показаны особливості адаптації сільської молоді на виробництві и в учебных заведєниях. Рассмотрено влияние адаптації на формування и стабільність рабочих кадров на підприємствах города, особливості адаптації студентської молоді.

Ключевые слова: миграция, адаптация, производство, респонденты.

Stanislav Ivanov

Adaptation of rural migrations to life standards of life in Kharkiv in the period of 1950-1980

The article is devoted to the peculiarities of adaptation of rural inhabitants to urban conditions. Peculiarities of rural youth adaptation at plants and educational establishments have been shown using both specific archive material and the documents published, comparative and narrative means also being used. Influence of adaptation on formation and stability of working staff at city enterprises, peculiarities of student youth adaptation are also discussed.

Key words: migration, adaptation, production, responds.

